

Några synpunkter på debatten om dödsstraffet

Af hovrättsråd PER RYDING, Malmö.

Avrättningen den 2 maj 1960 av Caryl Chessman väckte även i Sverige intresse för frågan om dödsstraffet och medförde en tids livlig diskussion. Av den engelska 1950-talsdebatten hade dessförinnan åtskilliga ekon nått Norden, särskilt i samband med mera uppmärksammade brittiska avrättningar.¹⁾

I vår värld av livliga mellanfolkliga förbindelser, där idéströmningar och masspsykosor snabbt sprids, kan det därför vara anledning att granska några av skälen för och mot dödsstraff, oaktat sådant straff i fradstid sedan 40 år är avskaffat i Sverige.²⁾

Att dödsstraffet tidigare varit förbundet med och kanske, åtminstone på några håll, har sin rot i religiösa föreställningar kan vi därvid för västerlandets del bortse ifrån.

Den första frågan blir om dödsstraffet är ett ändamålsenligt medel i kampen mot brottslighet. Vi lämnar då åsido spörsmålet om icke ett rationellt avlivande av hopplösa fall, alltså ett socialt-ekonomiskt barmhärtighetsdödande såsom ett motstycke till aborterna på blandade sociala och medicinska skäl, vore en konsekvent tillämpning av de kriminalpolitiska strömningar, vilka bl. a. tagit sig uttryck i den svenska strafflagberedningens förslag om avskaffande av ordet och begreppet straff och vilka såsom enda riktpunkt ser den för den enskilde brottslingen individuellt lämpligaste behandlingen. Extrema utslag av denna strömning torde nämligen ej vara aktuella.

Att dödsstraffet i ett modernt västerländskt samhälle under normala förhållanden skulle vara ett oundgängligt eller ens mycket väsentligt medel i kampen mot brottslighet lär icke kunna påstås, sedan det nu länge varit avskaffat i åtskilliga länder utan att detta medfört någon statistiskt konstaterbar skillnad. Annorlunda är det givetvis under mindre stabila förhållanden — såsom förr i Vilda västern, där effektiv ordningsmakt saknades och enda sättet att upprätthålla någon disciplin var att omgående strängt straffa den brottsling man råkade få tag i. Enahanda kan ju läget bli, om samhällets grundvalar vackla och asociala element räkna med att en revolution snart nog kan öppna fängelsernas portar. Även krig skapar ju ett undantagsläge, vilket bl. a. medfört, att i Sverige vissa brott under krig äro belagda med dödsstraff.

Om dödsstraff under ordnade förhållanden alls som helhet sett är ägnat leda till minskad brottslighet har mycket diskute-

1) Se t. ex. N.T.f.K. 1956 sid. 65.

2) Den filosofiska frågan om „rätten att straffa“, som bl. a. behandlats i tidskriften *Theoria* i en red. uppsats från 1949. Bl. i.

rats.³⁾ Medan det från ena sidan hävdats, att dödsstraffet har en starkt avskräckande verkan, har det från andra sidan bl. a. påpekats, att det under den tid, då fickstöld var belagd med dödsstraff, begicks mängder av fickstölder i de folkhopar, som samlades för att titta på offentliga avrättningar. Tvärtom — framhåller dödsstraffets motståndare, otvivelaktigt med viss rätt — ger dödsstraffet åt den avrättade förbrytaren en romantisk gloria, som kan locka ungdomar på glid att följa hans exempel och bli grova brottslingar. Den synpunkten har kommit till uttryck mest intensivt i den franske regissören A. Cayattes film „De smygande stegen“⁴⁾ för ett årtionde sedan — ett av de våldsammaste och skickligaste angrepp, som på senare år riktats mot dödsstraffet.

Även om dödsstraff icke skulle vara ägnat att generellt minska brottsligheten, synes det emellertid, som om man skulle genom sådant straff kunna motverka vissa bestämda och begränsade slag av brott. Det synes sålunda troligt, att polisen i England kan nästan helt undvara vapen icke minst därför att den som mördar eller dräper polis obönhörligt avrättas.⁵⁾ Det har också sagts att i gangsterväsendets USA förhållandevis få poliser blev dödade och att detta måste ha samband med att dödsstraff var regel, då polis bragts om livet. Det har också i dagspressen uppgivits, att Londons gangsterligor, churu de särskilt i sina inre uppgörelser ofta föröva svår misshandel, med hänsyn till risken för dödsstraff sorgfälligt bruka undvika, att någon blir dödad. Det synes därför sannolikt, att man med dödsstraff skulle kunna framgångsrikt bekämpa främst vissa grova former av rationellt planlagda vinningsbrott, t. ex. grova rån och rånmord, särskilt om de begås av organiserade yrkesförbrytare. Med hänsyn till den utveckling mot ett gangsterväsen, som kan befaras bli en följd av den betydande ungdomsbrottsligheten i Sverige och flera andra västerländska stater, skulle därför ur brottsbekämpnings-synpunkt en begränsad användning av dödsstraff kunna framstå som rationell.

Den nytta, som dödsstraff sålunda skulle kunna medföra, uppväges enligt dödsstraffets motståndare mer än väl av att ett verkställt dödsstraff ej går att göra ogjort och att en oriktig dom, för vilken det ju alltid finns risk, alltså leder till ett irreparabelt justitiemord. Nu förhåller det sig emellertid så, att också andra domar och beslut av domstolar m. fl. myndigheter kan få ödesdigra verkningar, som icke låter sig gottgöras. Exempelvis kan ett oriktigt frihetsstraff för alltid bryta någons själsliga hälsa, och den som genom ett felaktigt avgörande blir ruinerad kan på grund därav begå självmord. Det är tänkbart, att stun-

³⁾ Se t. ex. R. Steen „Om dödsstraffen. Royal Commission on Capital Punishment 1949—1953. Report.“ i N.T.f.K. 1954 sid. 340 samt V. Aubert „Om straffens sosiale funksjon“ (Oslo 1954) sid. 129 ff och J. Andenæs' recension därav i Sv.J.T. 1956 sid. 171.

⁴⁾ Originaltitel: „Nous sommes tous des gangsters“ 1950.

dom ett oriktigt dödsstraff leder till mindre lidande än ett oriktigt frihetsstraff. Argumentet vill alltså få oss att som strutsen sticka huvudet i busken och blunda för de allvarliga verkningar, som alltid kan följa på vårt handlande. Tanken på faran för oriktiga domar är visserligen en varning till domstolarna att vara försiktiga och att särskilt i allvarliga frågor vid minsta verkliga tvekan hellre fria än fälla, men något verkligt skäl mot dödsstraff är den ej.

Medan den hittills behandlade diskussionen gällt dödsstraffets förment skadliga eller nyttiga verkningar, ligger ett argument, som ofta skjuts i förgrunden av straffets motståndare, på ett helt annat plan. Man säger nämligen, att dödsstraffet är kränkande för människovärdet.

Emellertid förefaller det att vara en definitivt avgörande kritik, som under 1900-talet riktats mot tanken, att värdena skulle vara något slags i naturen grundade bestämmingar. Den „objektivitet“, som kan tillkomma ett värde, består endast i att människorna i en given kulturmiljö enstämmigt reagerar med gillande eller ogillande gentemot vissa föremål eller handlingar — icke i att dessa i sig själv skulle ha en värdebestämning på samma sätt som t. ex. ett hus kan ha bestämningen „rött“ eller „mindre än kyrkan“. Det vore därför exaktare att i stället för att tala om „objektiva värden“ använda uttrycket „allmänt gängse värderingar“.

Vad speciellt människovärdet beträffar, torde ordet täcka ett mycket heterogent komplex av stämningar och föreställningar, bland vilka märks åtskilliga åldriga metafysiska tankeelement. (En närmare undersökning av begreppet föreligger i docent Erik Rydings essäsamling „Djävulens nya kläder“, Stockholm 1961).

Redan en kort blick på gränserna för „människovärdet“ visar för övrigt hur bräckligt begreppet är. Vid vilken fosterålder och fosterutveckling inträder alltså människovärdet? (Frågan ställs ständigt i abortdiskussionen.) Och varför skall människovärde anses tillkomma en vanskapt obotlig idiot, som beträffande förståelse att tänka och känna står långt under våra husdjur? Svaret får väl bli, att man — om man vill använda ett begrepp, som liknar människovärdet — måste utsträcka det till alla s. k. högre former av liv, men benägenheten härför torde för närvarande hos oss vara ringa. Om man började tala om kovärde och svinvärde, skulle de flestas tankar säkert gå till kött- och fläskpriserna. Att begreppet människovärde sätter människan som biologisk varelse i obetingad särställning bland levande varelser kan numera icke gärna uppfattas annat än som ett utslag av mänsklig högfärd.

Talet om människovärdet är alltså oklart och leder icke någon vart. Det är en trollformel, som väsentligen tjänar människovänliga syften⁶⁾ men som låter sig användas även på rakt mot-

⁶⁾ Så använt t. ex. i 24 § lagen den 21 dec. 1945 om verkställighet av frihetsstraff.

satt sätt — såsom stimulans till aggressiva övergrepp — genom att människovärde fränkännes grupper, som avviker i fråga om ras, religion (t. ex. hedningar), social ställning (t. ex. slavar) eller politiska och andra åsikter. Den sistnämnda gruppen torde vara den, som — med nu rådande tendens till konformism (ibland betecknad „värdegemenskap“) — för närvarande har störst aktualitet för oss.

Att begreppet människovärde är en dunkel trollformel betyder dock icke, att alla som arbetat i människovärdets namn endast haft ett hjärnspöke till drivkraft. Tvärtom. Grymheter ha under historiens lopp ständigt begåtts, t. ex. mot hela folk som judarna eller mot avvikande religiösa riktningar som kätternarna eller under masspsykos som vid häxförföljelserna, men i Västerlandet hade vi försökt skjuta sådana obehagligheter bort ur medvetandet. Vad som hänt i koncentrationsläger och i fångläger jorden runt under andra världskriget och den förföljelse mot de besegrade efter segern, som exempelvis enbart i Frankrike kostat många tiotusental människor livet och som fortfarande pågår såsom en allmänt applåderad mänskojakt — allt detta visar, att arvet från vår kannibaliske stamfader, den upprättgående apmänniskan *Pithecanthropus erectus* finns kvar rätt obeskuret, att det romerska uttrycket „homo homini lupus“ (människan är en varg mot sin medmänniska) alltjämt är giltigt och att Sigmund Freuds tal om aggressionsdriftens betydelse ej blott är en pessimists svartsyn. Eftersom åtminstone flertalet människor dock också i större eller mindre grad är utrustade med de sociala, d. v. s. på samverkan med och hjälp åt det egna släktet inriktade drifter och instinkter, som lär utmärka bl. a. vargen, måste vi väl säga oss, att vi icke har råd att avstå från något, som kan hämma odjuret inom oss. Att staten i sin straffande verksamhet, som synes ofrånkomlig för att tämja oss till samarbete och upprätthålla ordning, använder dödsstraff eller eljest onödigt grymma metoder är då ett dåligt och farligt exempel. Och även om avskaffande av dödsstraffet är ett bräckligt skydd mot hatfyllda masspsykos, eftersom erfarenheten påmint oss om att dödsstraff lätt kan återinföras och ges tillbakaverkande kraft, finns dock utsikten, att ett därav föranlett dröjsmål skall låta några komma till besinning och rädda några människoliv.⁷⁾

Att avskaffa dödsstraffet är alltså icke ett sätt att minska hotet från den i vanlig mening kriminelle utan ett medel att söka binda det vilddjur, som finns inom oss alla s. k. rättsinniga och laglydiga medborgare, goda skattebetalare och pålitliga kamrater.

Per Ryding.

⁷⁾ Jfr P. O. Ekelöf „Om rätt och moral“ i Sv.J.T. 1948 sid. 283 och president John F. Kennedy „Studier i mod“ (Stockholm 1961) sid. 226 ff. — Ett försök att — t.o.m. i ett mycket exceptionellt fall — med bl. a. religiösa skäl dämpa lidelser, som poeka på mänskoliv, utgör advokat Walter Kleins inlägg „Adolf Eichmann och dödsstraffet“ i Judisk Tidskrift 1960 sid. 269.